

УДК 340.162

А. М. Бизова

ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ЗАСАД ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЇХ ВЗАЄМОДІЯ ІЗ СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Проаналізовано процесуальні засади функціонування органів військової юстиції в Україні. Досліджено поняття взаємодії із сектором безпеки і оборони. Зроблено висновок про необхідність внесення змін до законодавства в цій сфері.

Ключові слова: військова юстиція, військові суди, військова поліція, військова адвокатура, державне бюро військової юстиції, національна безпека, сектор безпеки і оборони.

Постановка проблеми. Прийнята Стратегія національної безпеки України визначила неефективність системи забезпечення національної безпеки і оборони України, що полягає у несформованості сектора безпеки і оборони України як цілісного функціонального об'єднання, керованого з єдиного центру, та в інституційній слабкості, непрофесійності, структурній незбалансованості органів сектору безпеки і оборони [1].

Тому потрібно прийняти низку нормативно-правових актів, які б реформували сектор безпеки і оборони, зокрема, і в частині створення органів військової юстиції.

Створення органів військової юстиції дасть змогу створити національну систему реагування на кризові та надзвичайні ситуації, своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації військових злочинів, гарантування особистої безпеки, конституційних прав і свобод військовослужбовців, учасників бойових дій, ветеранів та визначення додаткових заходів правового забезпечення інтересів держави з метою підтримання військової дисципліни, бойової і мобілізаційної готовності Збройних Сил України та інших військових формувань України, своєчасного правового врегулювання ситуації, що виникне після звільнення тимчасово окупованих районів Донецької та Луганської областей.

Актуальним залишається питання необхідності невідкладного заповнення вакууму

правового регулювання у сфері досудового розслідування військових злочинів, інших злочинів, скоєних військовослужбовцями або відносно військовослужбовців.

Тому дуже важливо перед створенням системи органів військової юстиції чітко визначити процесуальні засади їх функціонування, правовий статус та місце у секторі безпеки і оборони.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що, незважаючи на виняткову важливість і актуальність питання процесуальних засад функціонування органів військової юстиції України та їх взаємодії із сектором безпеки і оборони, вітчизняною та зарубіжною наукою не приділено достатньої уваги розробці теоретичних засад у цій сфері. Відсутність дефініцій, адекватного понятійного апарату вказує на істотні прогалини у чинному законодавстві України.

У правовій науковій літературі теоретичного і методологічного характеру зосереджено чимало ідей та обґрунтованих положень, які стосуються проблематики військової юстиції загалом. Теоретичні аспекти проблем сутності та повноважень органів військової юстиції вивчали у своїх працях О. Баганець, В. Вдовиченко, С. Голунський, І. Жолобович, М. Карпов, В. Кравчук, О. Котлярєнко, О. Лошихін, І. Марочкін, Я. Романовський, Ю. Ремєскова, Є. Сидоров, В. Сердюк, Є. Суботін, А. Толкаченко, О. Хлопецький,

В. Шишкін, А. Шевченко, М. Якимчук, В. Яцина та інші відомі правознавці.

Разом із тим, хоча теоретична база дослідження військової юстиції є значною, ані на законодавчому, ані на науковому рівні вченими-юристами не визначено процесуальних засад функціонування органів військової юстиції України та їх взаємодії із сектором безпеки і оборони.

Метою статті є визначення процесуальних засад функціонування органів військової юстиції України та їх взаємодії із сектором безпеки і оборони.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі завдання:

- проаналізувати сутність і нормативний зміст процесуальних засад функціонування органів військової юстиції України;
- визначити засади взаємодії військової юстиції із сектором безпеки і оборони;
- розглянути і визначити подальші перспективи створення системи органів військової юстиції.

Виклад основного матеріалу. Юстицію можна розглядати у вузькому значенні як систему судових установ, або у широкому – як сукупність органів судової та виконавчої влади, діяльність яких спрямована на розв'язання спорів, забезпечення прав і свобод людини, захисту її інтересів, інтересів підприємств, установ, організацій та держави.

На наш погляд, розгляд військової юстиції як лише діяльності військових судів не дасть об'єктивної можливості всебічно забезпечити розв'язання спорів, захист прав і свобод людини, інтересів підприємств, установ, організацій та держави за воєнного часу.

З огляду на викладене вище в систему військової юстиції (у найбільш широкому значенні) можуть входити військові суди, державне бюро розслідувань (військова прокуратура або державне бюро військової юстиції), військова поліція, військова адвокатура, юридична служба військових формувань.

Саме процесуальні засади діяльності цих органів потребують детального дослідження. На цей час відповідно до Кримінального процесуального кодексу України досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства, а кримінальних проступків – у формі дізнання [2]. Під час досудового розслідування здійснюється оперативно-розшукова діяльність як система

гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [3].

Згідно із Законом України “Про оперативно-розшукову діяльність” серед суб'єктів здійснення оперативно-розшукової діяльності є підрозділи Національної поліції та Державне бюро розслідувань.

Із 2017 р. військова прокуратура втратила функцію досудового розслідування, тому ці повноваження отримали слідчі органів Державного бюро розслідувань. Це призвело до того, що військовослужбовці категорично не сприйняли підслідність їх злочинів цивільному Державному бюро розслідувань. Виникла потреба у створенні окремого органу, який би мав спеціальну юрисдикцію – досудове розслідування військових злочинів. Тому було розроблено законопроект “Про Державне бюро військової юстиції” з пропозиціями створити Державне бюро військової юстиції як державний правоохоронний орган спеціального призначення.

Передбачається створення двох типів слідчих підрозділів, до складу яких входитимуть: 1) слідчі, що здійснюватимуть досудове розслідування кримінальних правопорушень (злочинів), віднесених КПК України до підслідності Державного бюро; 2) слідчі, що здійснюватимуть досудове розслідування кримінальних проступків (після внесення відповідних змін до Кримінального кодексу України) [4].

За умови створення Державного бюро військової юстиції цей орган буде мати такі основні процесуальні повноваження:

– внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про кримінальні правопорушення, віднесені до його підслідності, а також приймання і реєстрація заяв і повідомлень про кримінальні та інші правопорушення;

– провадження досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності;

– здійснення державного нагляду (контролю) у сфері безпеки і оборони та забезпечення захисту прав і законних інтересів військовослужбовців, інтересів держави у цій сфері;

– здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення військовослужбовців;

– забезпечення у передбачених законом випадках виконання кримінальних покарань;
– інші.

Реформування потребує й інший орган досудового слідства – Національна поліція України. Зокрема, відповідно до законопроекту “Про Військову поліцію” № 1805 від 21.01.2015 р. пропонується створити військову поліцію, загальне керівництво якою буде здійснювати Міністр оборони України. Керівництво Військовою поліцією з питань виконання інших завдань та функцій, не віднесених до компетенції Міністра оборони України, здійснює начальник Генерального штабу – Головнокомандувач Збройних Сил України [5]. Створення військової поліції передбачено і в законопроекті “Про Державне бюро військової юстиції” як частини цієї структури.

Однак треба враховувати, що подібний орган було створено Верховною Радою України 07.03.2002 р., після прийняття Закону України “Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України”, відповідно до якого у складі Збройних Сил (ЗС) України правоохоронну діяльність здійснює Військова служба правопорядку у Збройних Силах. Це спеціальне правоохоронне формування у складі ЗС України, призначене: для забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців ЗС України у місцях дислокації військових частин, у військових навчальних закладах, установах та організаціях, військових містечках, на вулицях та у громадських місцях; для запобігання злочинам, іншим правопорушенням у Збройних Силах України, їх припинення; для захисту життя, здоров'я, прав і законних інтересів військовослужбовців, військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, працівників Збройних Сил України, а також для захисту майна ЗС України від розкрадання та інших протиправних посягань, а так само для участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам на військових об'єктах [6].

Проте рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 15.02.2008 р. було схвалено Концепцію реформування кримінальної юстиції України, якою передбачено перетворення Служби правопорядку у Військову поліцію та віднесення до її компетенції розслідування військових злочинів.

До правоохоронних завдань та функцій Військової поліції належатимуть повноваження щодо виявлення кримінальних та інших

правопорушень, їх розкриття і припинення, провадження досудового слідства та проведення оперативно-розшукової діяльності [5].

Законопроектом передбачено надання повноважень слідчим Військової поліції на досудове розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), передбачених статтями 402-421, 425-435 Кримінального кодексу України, що вчинені військовослужбовцями, а також злочинів, вчинених державними службовцями та працівниками МО України, ЗС України під час виконання ними службових обов'язків або в розташуванні військової частини чи на військових об'єктах, крім тих, які віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування [5].

Крім спеціально створених органів військової юстиції – Державного бюро військової юстиції та Військової поліції, реформування потребує судова система. А саме створення військових судів як спеціалізованих військових судів у системі судової влади або як частини судів загальної юрисдикції.

На розгляд Верховної Ради України було винесено законопроект “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України” (щодо утворення військових судів та окремих організаційних питань) № 2557 від 06.04.2015 р., а згодом – «Про внесення змін до Закону України “Про судоустрій і статус суддів” щодо утворення військових судів» № 8392-1 від 01.06.2018 р.

Згідно із законопроектом “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України” (щодо утворення військових судів та окремих організаційних питань) військовим судам гарнізонів будуть підсудні: 1) справи про всі злочини, вчинені військовослужбовцями Збройних Сил України, Прикордонних військ, Служби безпеки України та інших військових формувань, що утворюються Верховною Радою України і Президентом України, а також військовозобов'язаними під час проходження ними зборів; 2) усі справи про шпигунство, диверсії та терористичні акти; 3) справи про злочини проти встановленого порядку несення служби, вчинені особами начальницького складу виправно-трудових установ; 4) справи про злочини, вчинені певними категоріями осіб, що визначаються законодавством України [7].

Додатково до підсудності військових судів можна віднести справи про адміністративні правопорушення військовослужбовців та

захист їх честі і гідності, цивільні позови про відшкодування майнової шкоди, заподіяної внаслідок злочину, справи за скаргами на неправомірні дії органів військового управління та інші справи, пов'язані із захистом прав і свобод військовослужбовців.

Правового регулювання потребують також визначення підсудності в ситуації, коли на момент вчинення злочину особи, що проходили військову службу або були звільнені з військової служби, вчиняли його до призову чи вступу на військову службу та ін. Важливим є також чітке розмежування підсудності у разі обвинувачення однієї особи або групи осіб у вчиненні кількох злочинів, якщо справа хоча б одного із злочинів підсудна військовому суду, а інша – загальному суду, а також у разі обвинувачення групи осіб у вчиненні одного або кількох злочинів, де суб'єктами є військовослужбовці та цивільні.

Не дослідженим залишається питання створення військової адвокатури, особливо якщо військовими адвокатами будуть штатні офіцери з вищою юридичною освітою. Поки що, відповідно до статті 7 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” не сумісною з діяльністю адвоката є військова або альтернативна (невійськова) служба [8].

Крім того у Законі України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” немає поняття спеціалізації адвокатів за окремими галузями права або напрямками, у тому числі й військовим правом. Тому для існування інституту військової адвокатури потрібно внести відповідні зміни до законодавства.

Передбачається, що військовий адвокат матиме ті самі процесуальні права, що й адвокати згідно із Законом України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”, а саме: 1) звертатися з адвокатськими запитами; 2) представляти і захищати права, свободи та інтереси фізичних осіб; 3) ознайомлюватися з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами; 4) складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи; 5) доповідати клопотання та скарги на прийомі у посадових і службових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги; 6) бути присутнім під час розгляду своїх клопотань і скарг; 7) збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази; 8) застосовувати технічні засоби; 9) посвідчувати копії документів;

10) одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань [8].

Особливістю є те, що суб'єктами отримання правової допомоги будуть військовослужбовці, військовозобов'язані, ветерани, учасники бойових дій щодо представництва інтересів та захисту їх прав у суді та на підприємствах, в установах, організаціях. Це можуть бути питання призову на службу, укладання контракту, мобілізації, проходження військової служби або звільнення, страхування, отримання соціальних пільг, оскарження у суді незаконних наказів командира (начальника) та ін.

Крім того, відповідні зміни потрібні у системі надання безоплатної правової допомоги. Зокрема, суб'єктами надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні є: 1) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; 2) адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу [9].

Тому військові адвокати повинні стати частиною безоплатної вторинної правової допомоги в частині, що передбачає допомогу військовослужбовцям, учасникам бойових дій, ветеранам. При цьому військові адвокати можуть діяти в Центрах надання правової допомоги або бути окремою частиною військових формувань. У зв'язку з цим наступним кроком має стати відповідне внесення змін до Закону України “Про безоплатну правову допомогу”.

Взаємодія із сектором безпеки і оборони полягає у співпраці органів військової юстиції із суб'єктами сектору безпеки і оборони, визначенні системи підпорядкування та підзвітності, порядку створення та ліквідації. Відповідно до Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України складовими сектору безпеки і оборони визначені: Президент України; Рада національної безпеки і оборони України; Міністерство оборони України; Збройні Сили України; Міністерство внутрішніх справ України; Національна гвардія України; Національна поліція України; Державна прикордонна служба України; Державна міграційна служба України; Державна служба України з надзвичайних ситуацій; Служба безпеки України; Управління державної охорони України; Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України; Державна спеціальна служба транспорту; координаційний орган з питань

розвідувальної діяльності при Президентові України та розвідувальні органи України; Апарат Ради національної безпеки і оборони України; центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику; інші складові, що визначені законами України [10].

Так, загальне керівництво Військовою поліцією може здійснювати Міністр оборони України. Це відповідає світовій практиці, а саме у тих державах, де функціонують правоохоронні органи в структурі збройних сил, що мають військовий статус (військова поліція, карабінери, жандармерія). Більш того, військова поліція може мати подвійне підпорядкування і наділена широкими повноваженнями щодо виявлення, припинення та розслідування злочинів, скоєних військовослужбовцями, а також здійснює поліцейські та адміністративні функції в інтересах усієї держави.

Те ж саме стосується військових судів та Державного бюро військової юстиції. Наприклад, проект закону про утворення чи ліквідацію військового суду вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя. Або перелік посад, що підлягають заміщенню вищим офіцерським складом Державного бюро військової юстиції, затверджується Президентом України, а посад інших військовослужбовців – Головою Державного бюро. Загальну чисельність Державного бюро затверджує Верховна Рада України за поданням Міністра оборони України, сформованим на підставі пропозицій Державного бюро військової юстиції. Голова Державного бюро за рішенням Президента України включається до складу Ради Національної безпеки і оборони України [11].

Співпраця стосується і випадків, коли за рішенням Президента України на Військову поліцію може бути покладено виконання спільно з підрозділами Національної гвардії України окремих завдань з охорони та забезпечення громадського порядку, виявлення та припинення кримінальних правопорушень серед цивільного населення у місцевостях, в яких введено режим воєнного або надзвичайного стану.

Висновки

Для нейтралізації дисбалансу у секторі безпеки і оборони має бути сформована

система стримувань і противаг, за допомогою якої можна буде гарантувати забезпечення прав військовослужбовців. Для досягнення цієї мети потрібно:

1) розроблення нормативно-правових актів, які регулюватимуть компетенцію суб'єктів безпеки і оборони та визначатимуть місце органів військової юстиції у цій системі, передбачивши конкретні сфери дії, права, обов'язки, принципи взаємодії та інші питання;

2) удосконалення наявних і розбудова нових інститутів сектору безпеки і оборони, зокрема органів військової юстиції;

3) розроблення механізму взаємодії та нагляду за суб'єктами сектору безпеки і оборони з метою недопущення порушення законності, активне запровадження демократичного цивільного контролю над ним.

Подальші наукові дослідження процесуальних засад функціонування органів військової юстиції у їх взаємодії із сектором безпеки і оборони доцільно проводити з огляду на стан розвитку систем військової поліції як органу дізнання та досудового розслідування, а також розвитку інституту військової адвокатури як процесуального представника військовослужбовця.

Перелік джерел посилання

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року “Про Стратегію національної безпеки України”: Указ Президента України 26 трав. 2015 р. № 287/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 09.12.2019).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2035> (дата звернення: 09.12.2019).

3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2035> (дата звернення: 09.12.2019).

4. Пояснювальна записка до проекту Закону України “Про Державне бюро військової юстиції” № 8387 від 21.05.2018 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=8387&skl=9 (дата звернення: 09.12.2019).

5. Про Військову поліцію: законопроект України № 1805 від 21.01.2015 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53648 (дата звернення: 09.12.2019).

6. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від

7 берез. 2002 р. № 3099-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14> (дата звернення: 09.12.2019).

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо утворення військових судів та окремих організаційних питань): законопроект № 2557 від 06.04.2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54668 (дата звернення: 09.12.2019).

8. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#n213> (дата звернення: 09.12.2019).

9. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 2 черв. 2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-7#n85> (дата звернення: 09.12.2019).

10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 берез. 2016 р. “Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України”: Указ Президента України 14 берез. 2016 р. № 92/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016> (дата звернення: 09.12.2019).

11. Про Державне бюро військової юстиції: законопроект № 8387 від 21.05.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=8387&skl=911 (дата звернення: 09.12.2019).

Стаття надійшла до редакції 15.12.2019 р.

УДК 340.162

А. Н. Бизова

ОБОСНОВАНИЕ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ОСНОВ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ОРГАНОВ ВОЕННОЙ ЮСТИЦИИ УКРАИНЫ И ЕЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ С СЕКТОРОМ БЕЗОПАСНОСТИ И ОБОРОНЫ

Проанализированы процессуальные основы функционирования органов военной юстиции в Украине. Исследованы понятия взаимодействия с сектором безопасности и обороны. Сделан вывод о необходимости внесения изменений в законодательство в этой сфере.

Ключевые слова: *военная юстиция, военные суды, военная полиция, военная адвокатура, государственное бюро военной юстиции, национальная безопасность, сектор безопасности и обороны.*

UDC 340.162

A. Vyzova

SUBSTANTIATION OF PROCEDURAL FUNDAMENTALS FOR THE FUNCTIONING OF THE MILITARY JUSTICE BODIES OF UKRAINE AND THEIR INTERACTIONS WITH THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR

In the article, based on the study of the experience of resolving the military conflict in the east of Ukraine and the analysis of the current legislation in the field of military justice, it is emphasized the expediency of creating a system of human rights bodies whose main task will be to protect the rights, freedoms and legitimate interests of individuals and legal entities, but with special powers that take into account the specifics of wartime.

Procedural bases of functioning of military justice bodies in Ukraine are analyzed. The types of investigation units that will conduct pre-trial investigations in the military justice system and their main procedural powers are identified. The issue of the jurisdiction of the military courts is discussed separately. Attention is paid to the absence in the current legislation of procedures for the division of lawyers into specializations by particular branches of law or lines of activity, including military direction. A model of military attorney authority has been developed.

The procedural aspects of referring servicemen, veterans, combatants to the range of legal aid subjects, including free legal aid, are discussed. The conclusion was made about the need to amend the legislation in this area.

The problems of interaction with the security and defense sector of each of the components of the military justice system are investigated. It is emphasized that cooperation with the security and defense sector consists in the cooperation of military justice bodies with the subjects of the security and defense sector, defining the system of accountability and accountability, the procedure of creation and liquidation.

The issue of interaction of the formed military police with other law enforcement and judicial bodies is considered. The creation of a model of interaction by which the military police can be assigned to perform joint tasks with the units of the National Guard of Ukraine on the protection and maintenance of public order, detection and termination of criminal offenses among civilians in areas where the regime of martial law or state of emergency is imposed.

Keywords: *military justice, military courts, military police, military advocacy, state bureau of military justice, national security, security and defense sector.*

Бизова Анна Миколаївна – аспірантка кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0003-3906-6149>